

JORJ ORUELNING “1984” ROMANIDA “URUSH” KONSEPTI TALQINI

Qurbonova Kamola Abdurahmonovna

Namangan davlat universiteti filologiya fakulteti talabasi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21886250>

Annotatsiya: Mazkur maqolada urush konseptining kognitiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda urush konseptining til va tafakkurdagi ifodalanishi, uning konseptual belgilari hamda Jorj Oruelning “1984” romanida namoyon bo‘lishi o‘rganiladi. Asarda urushning an‘anaviy mazmunidan farqli ravishda uning doimiylik, nazorat, propaganda va hokimiyatni saqlash vositasi sifatidagi konseptual xususiyatlari aniqlanadi. Tadqiqot natijalari urush konseptining badiiy matnda yangi semantik qirralar kasb etishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kognitiv tilshunoslik, konsept, konseptosfera, Jorj Oruel, badiiy matn, konseptual tahlil, “urush” konsepti, diskurs.

Annotation: This article analyzes the cognitive characteristics of the concept of war. The study examines the representation of the concept of war in language and cognition, its conceptual features, and its manifestation in George Orwell's novel 1984. Unlike its traditional understanding, the novel conceptualizes war as a means of permanence, control, propaganda, and the preservation of political power. The findings demonstrate that the concept of war acquires new semantic dimensions within literary discourse.

Key words: cognitive linguistics, concept, conceptual sphere, George Orwell, literary text, conceptual analysis, the concept of "war", discourse.

Аннотация: В данной статье анализируются когнитивные особенности концепта «война». В исследовании рассматриваются репрезентация концепта войны в языке и мышлении, его концептуальные признаки, а также особенности его воплощения в романе Джорджа Оруэлла «1984». В романе война, в отличие от её традиционного понимания, концептуализируется как средство постоянства, контроля, пропаганды и сохранения политической власти. Результаты исследования показывают, что в художественном дискурсе концепт «война» приобретает новые семантические измерения.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, концептосфера, Жорж Оруэлл, художественный текст, концептуальный анализ, концепт «война», дискурс.

Kirish. Kognitiv tilshunoslik sohasining asosiy termini konsept hisoblanadi. Yangi axborotlarning ongda shakllanishi va ularning til orqali aks etishida konsept muhim rol o‘ynaydi. U o‘zida obyektning barcha xususiyatlarini jamlaydi. Ma‘lum bir tildagi konseptlarni tahlil qilish orqali ularning insonlar ongida qanday shakllanganligi va ahamiyatini o‘rganish mumkin. Shu bois konseptlar tadqiqiga bu soha rivoji uchun qo‘yiladigan qadam deyish mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Rus tilshunosligida “konsept” tushunchasi XIX asr oxirida asosiy atama maqomini oldi va shundan beri u haqida ko‘plab ta‘riflar paydo bo‘ldi [Yigitaliyeva, 2024 : B. 15]. “Konsept” atamasi, uning mohiyati va tuzilishi D.Y.Apresyan, N.D.Arutyunova, Y.S.Stepanova, A.P.Babushkin, A.A.Zelevskiy, R.I.Pavilenis, E.S.Kubryakova, A.A.Leontev, V.I.Karasika, V.A.Pishchalnikova, I.A.Sternina, G.G.Slishkin va boshqalar tomonidan ko‘rib chiqilgan.

O‘zbek tili konseptosferasi tadqiqi doirasida o‘zbek tadqiqotchilari tomonidan bir talay ilmiy ishlar yaratilgan. N.R.Umarovning Alisher Navoiy asarlarining lisoniy-konseptual tadqiqiga bag‘ishlangan doktorlik dissertatsiyasi [Umarova, 2021], A.I.Ziyayevning go‘zallik/xunuklik va xursandchilik/qayg‘u binar oppozitsiyalarining komponent tahlili [Ziyayev, 2009], Z.Ma‘rupovanning mumtoz badiiy matnlarda “go‘zallik” konsepti [Ma‘rupova, 2022], qiyosiy aspektda A.K.Xalillayevning ispan va o‘zbek tillarida “mardlik” konsepti [Xalilloyev, 2022], Z.O.Aminovanning ingliz va o‘zbek tillarida “yurak” konsepti [Aminova, 2022], G.A.Usenovanning ingliz va qoraqalpoq tillarida “ona” konsepti [Usenova, 2021], M.M.Raxmatovanning ingliz, o‘zbek va tojik tillarida “go‘zallik” konsepti [Raxmatova, 2019], Sh.X.Djabbarovning ingliz va o‘zbek tillarida “vaqt” konsepti [Djabbarov, 2022] tahliliga bag‘ishlangan tadqiqotlari shular jumlasidandir.

Natijalar va muhokama. O‘zbek tilida mavjud konseptlar tahlili orqali o‘zbek tili konseptosferasi haqida batafsil ma‘lumotga ega bo‘lish mumkin. Ayniqsa, badiiy matnlarda ularning o‘zgacha talqinlari mavjud. Bu holatni BBC tomonidan tuzilgan “Insoniyat tarixidagi eng zo‘r 200 kitob” reytingida

sakkizinchi o‘rinni egallagan “1984” asari orqali kuzatish mumkin. Jorj Oruelning qalamiga mansub bo‘lgan ushbu asar Karim Bahriyev tomonidan o‘zbek tiliga tarjima qilingan hamda asar matnlari tarkibida “urush” konseptining o‘zgacha tavsifi keltirilgan.

Ma’lumki, “urush” konsepti turli xususiyatlarni qamrab oladi. Badiiy adabiyotda esa ushbu konsept yozuvchi va shoirlar tomonidan turli yondashuvlar asosida ifodalanadi. Jumladan, Jorj Oruelning “1984” romanida asosiy g‘oyalardan biri sifatida “urush” konsepti boshqa yozuvchilarning asarlarida uchramaydigan turli xususiyatlarga ega ekanligi bilan ko‘zga tashlanadi. Masalan, asarning mohiyatini tashkil etuvchi uch asosiy g‘oyadan biri urush haqidadir: “Urush – tinchlikdir. Erk – qullikdir. Bilimsizlik – kuchdir”. Ushbu fikrlardan ko‘rinadiki, asarda ko‘zda tutilgan siyosatning asosiy quroli urush hisoblanadi. Ushbu tuzum o‘z hokimiyatini mustahkamlash maqsadida insonlarning urush bilan bog‘liq qo‘rquvidan foydalanadi.

Shuningdek, reallikda urush bilan bog‘liq eng muhim xususiyat uning tugovchanlik xususiyatiga egaligidir. Romanda esa “urush” konsepti davomiylik xususiyati bilan gavdalanadi. Buni quyidagi parchada ko‘rish mumkin: “Uinston mamlakat urush holatida bo‘lmagan biror zamonni aniq eslay olmaydi”. Urushning davomiyliги uning ta’sirini doimiy saqlab turishga yordam beradi. Urushning doimiy borishini nazorat qiluvchi va uni kerakli vositalar bilan ta’minlovchi alohida vazirlik ham mavjud bo‘lib, Tinchlik vazirligi deb atalgan.

Qolaversa, urushda har ikki tomondan birining muvaffaqiyati va boshqasining mag‘lubiyati kafolatlanadi. Asarda tasvirlangan “urush” konseptida esa bu xususiyat ham farqlanadi. Bu fikrimizning dalilini quyidagi parchada ko‘rish mumkin: “U yoki bu tarkibda uchta buyuk davlatlar doimiy urush olib boradilar, bu urushlar yigirma besh yildan buyon davom etmoqda. Biroq urush XX asrning birinchi yarmida bo‘lgani kabi hech narsadan tap tortilmaydigan, hayot-mamot urushi emas. Bugungi urushlar cheklangan maqsadlari bo‘lgan harbiy harakatlardir, ayni paytda g‘animlar bir-birlarini yo‘q qila olmaydilar, urushdan moddiy manfaatlari yo‘q va bir-birlariga g‘oyaviy jihatdan qarama-qarshi emas”. Urushda bir-biri ustidan g‘oliblik da’vosidan voz kechishning mohiyati shundaki, bu orqali ushbu davlatlar o‘z fuqarolarini bir-biri bilan aloqada bo‘lishdan va shafqatsiz tuzum haqidagi ma’lumotlar tarqalishidan saqlab qoladilar. Urush tugamasa, chegaralar doimiy saqlab qolinadi, aholi xavotirda ushlab turiladi, ichki siyosiy tuzum ishiga aralashuvchi taraf bo‘lmaydi. Biroq urushdagi bu holatlar uning ziyonlarini kamaytirmaydi: “... urushni olib borish usullari va unga bo‘lgan ustuvor munosabatlarda shafqatsizlik va qon to‘kish kamaydi, deb o‘ylash xato bo‘lardi. Aksincha, barcha mamlakatlarda harbiy talvasa umumiy va doimiy xarakterga ega, zo‘ravonlik, talon-tarojlar, bolalarning o‘ldirilishi, butun aholini qul qilib olish, asirlarga qarshi tiriklayin qaynatish, ko‘mib yuborishgacha boradigan qatag‘onlar singari aktlar – agar g‘anim tomonidan emas, o‘z askarlari tomonidan qilinsa, me’yordagi ish va hatto jasorat hisoblanadi”. Urushdagi ushbu shafqatsizliklar insonlardagi doimiy qo‘rquvni ta’minlaydi va ularning e’tiborini siyosatdan olib qochib, urushga qaratadi. Bu jarayonda aholi sonining kamayishi, xalqning aziyat chekishi hokimiyat istagidan ustun turmaydi.

Shu bilan birga, insonlar urush haqida faqat uning amalda ekanini bila oladilar. Bu bilan reallikdagi urushning fron ortidagi ahamiyati pasayadi. Bu holat quyidagi parchadan ayon bo‘ladi: “Janglar – jang bo‘layotgan paytda – olis chegaralarda boradi, oddiy fuqaro ularning qay yerdaligini faqat taxmin qilishi mumkin, xolos, yoki jang kommunikatsiyalarni kuzatib yuradigan, suzib yuruvchi qal’alar atrofida jang bo‘lishi mumkin. Tamaddun markazlarida urush iste’mol mahsulotlarining doimiy tanqisligi va gohi-gohida o‘nlab odamlarni halok etadigan raketalar portlashi ko‘rinishida namoyon bo‘lishi mumkin”. “Urush” konseptining ushbu xususiyati bir vaqtning o‘zida insonlarga ayonlik va frontdan uzoqlik holatlarini keltirib chiqaradi. Bu holatdagi urushning asl maqsadi insonlarning bandligini ta’minlash va siyosiy tuzumni saqlab qolishdir. Ushbu g‘oya quyidagi parchada ko‘rinadi: “Zamonaviy urushning asosiy maqsadi – umumiy hayot darajasini ko‘tarmasdan turib, mashina mahsulotlarini sarf etish demakdir”.

Yuqorida tahlil qilingan namunalar orqali Jorj Ourelning “1984” romanida tasvirlangan “urush” konseptini quyidagicha tasvirlash mumkin:

1-jadval

Reallikdagi “urush” konseptiga oid xususiyatlar	Romandagi “urush” konseptiga oid xususiyatlar
Vaqtinchalik	Doimiy
G‘olib va mag‘lub mavjud	G‘olib va mag‘lub mavjud emas
Mafkuraviy	Strategik
Uzluksiz qurbon	Chegaralangan qurbon
Harbiy mojaro	Nazorat vositasi

Muvaqqat tahdid	Abadiy tahdid
Tashqi qarshilik	Ichki nazorat
Maqsadli	Manipulyativ
Haqiqiy dushman	Soxta dushman

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, “urush” konseptini kognitiv nuqtayi nazardan o‘rganish til, tafakkur va madaniyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu konsept turli tarixiy, siyosiy va madaniy sharoitlarda yangi semantik mazmun bilan boyib borishi sababli uning badiiy diskursdagi ifodalanish mexanizmlarini tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Konseptual tahlil nafaqat urush haqidagi tasavvurlarning shakllanishini, balki muallifning ideologik qarashlari va jamiyat ongiga ta’sir etuvchi kognitiv modellarni ham aniqlashga xizmat qiladi. Shu bois urush konseptini zamonaviy kognitiv tilshunoslik, diskurs tahlili va lingvokulturologiya doirasida yanada kengroq o‘rganish kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Оруэлл Ж. 1984. – Тошкент: Nihol, 2020. – 296 б.
2. Yigitaliyeva Sh.I. O‘zbek tilida “yaxshilik” konseptining voqelanishi: Filol. fan. b. fals. d-ri ... dis. avtoref. – Qo‘qon, 2024. – 137 b.
3. Аминова З.О. Инглиз ва ўзбек тилларида “heart/юррак” концептининг вербаллашуви ва лингвокультурологик хусусиятлари: Филол. фан. б. фалс. д-ри ... дис. автореф. – Қарши, 2022. – 56 б.
4. Джаббаров Ш.Х. Вақт концептосферасининг когнитив-метафорик, лингвофалсафий ва лингвомаданий таҳлили (инглиз ва ўзбек тиллари мисолида): Филол. фан. б. фалс. д-ри ... дис. автореф. – Термиз, 2022. – 53 б.
5. Маърупова З. Мумтоз бадий матнларда “гўзаллик” концептининг вербаллашуви: Филол. фан. б. фалс. д-ри ... дис. автореф. – Фарғона, 2022
6. Рахматова М.М. Инглиз, ўзбек ва тожик миллий маданиятида “гўзаллик” концептининг лисоний хусусиятлари: Филол. фан. б. фалс. д-ри ... дис. автореф. – Бухоро, 2019. – 50 б.
7. Умарова Н.Р. Алишер Навоий асарларининг лисоний-концептуал тадқиқи: Филол. фан. д-ри ... дис. – Фарғона, 2021. – 269 б.
8. Усенова Г.А. Mother/она концепти идентификаторларининг лингвомаданий хусусиятлари (инглиз ва қорақалпоқ тиллари мисолида): Филол. фан. б. фалс. д-ри ... дис. автореф. – Нукус, 2021. – 49 б.
9. Халиллаев А.К. Испан ва ўзбек тилларида “hombria/мардлик” концепти қўлланишининг лингвокогнитив ва лингвомаданий хусусиятлари: Филол. фан. б. фалс. д-ри ... дис. автореф. – Тошкент, 2022. – 48 б.